

*Qubadzadə Xədicə Xaqani qızı, müəllim,
Bakı Biznes Universiteti,
Email: xedice.adu@gmail.com*

AZƏRBAYCANIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİNDƏ İNNOVASİYA LAYİHƏLƏRİNİN TƏTBİQİ

«Ağıllı kənd» layihəsində adı keçən «Ağıllı dövlət idarəçiliyi»nin kökündə vətəndaşın vaxtına və resurslarına qənaət dayanır.

«Ağıllı şəhər və ya kənd» sistemi aşağıdakı prinsiplər üzərində qurulur:

- şəhər tamamilə avtonom rejimdə fəaliyyət göstərməlidir, yəni bütün resurslar şəhər tərəfindən təmin olunmalıdır;
- şəhər bütün ekoloji standartlara cavab verməlidir;
- vahid kompüterləşdirilmiş sistemdə ən son informasiya və kommunikasiya texnologiyaları tətbiq olunmalıdır;
- vaxta və resursa qənaət edilməlidir.

İşğaldan azad edilmiş hər bir kənddə yerləşdirilən ATM tipli apteklərdə əczaçı olmadan dərman satışının həyata keçirmək olar. ATM tipli apteklər ATM-lərin sadəsi, yəni yalnız bank xidməti üçün istifadə edilən bankomat 30-40 min manatdır. Amma əgər burada dərman da satılsa, gərək burada dərmanları saxlamaq üçün şərait, soyuducu və sair də olmalıdır.

Məktəblərdə elektron tədris və təlim mərkəzləri, onlayn təlim platforması qurulur. Ağıllı biznes və təsərrüfatın qurulması məqsədi ilə layihə bazara rahat çıxış platformaları, təchizatçılar, istehsalçılar üçün daxili və xarici bazara rəqəmsal çıxış, onlayn bank xidmətləri və digər xidmətlər təqdim edir. Layihə “Ağıllı Dövlət İdarəçiliyi” istiqamətində elektron kənd təsərrüfatı, elektron xidmətlər, “bir pəncərə” sistemi, nəzərdə tutur.

Qarabağda “ASAN xidmət”lərin fəaliyyəti planlaşdırılır və o, rayonların əhəlinə xidmət göstərəcək. Mərkəzdə vətəndaşların qəbulu elektron növbə əsasında həyata keçiriləcək. Bunun üçün ən müasir avadanlıqlar quraşdırılıb. Elektron lövhələr və işarələr vətəndaşların məlumat əldə etməsini asanlaşdırır. Bu mərkəzdə də elektron ərizə doldurma aparatı qoyulub.

“ASAN xidmət” mərkəzinin əsas prinsipləri operativlik, şəffaflıq, nəzakətlik, məsuliyyətlik, etik davranış qaydalarına nəzarət və rahatlıqdır. Mərkəz daim internetə açıq olan kompüterlərlə təchiz edilib. Burada vətəndaşların bütün növ elektron xidmətlərdən yararlanması üçün şərait yaradılıb. Mərkəzdə əlillər üçün də hər cür imkan var.

“ASAN xidmət” mərkəzində vətəndaşların gözləyərkən vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün funksional-yardımcı xidmətlər: bank, sığorta, hüquqi yardım və tərcümə mərkəzləri, laboratoriya, tibbi xidmət, internet-kafe, poçt şöbələri, fotostudiya fəaliyyət göstər.

“Ağıllı kənd” layihəsinin əsas prinsiplərindən biri külək enerjisindən istifadədir. Qarabağın dağlıq hissəsində 100 metr hündürlükdə küləyin orta illik sürətinin 7-8 m/s olduğu geniş ərazilər mövcuddur. Kəlbəcər və Laçın rayonlarının Ermənistanla sərhəd ərazilərində küləyin orta illik sürəti 10 m/s-ə çatır. Ümumilikdə Qarabağın dağlıq ərazilərində külək enerjisinin potensialı 300-500 meqavatt kimi qiymətləndirilir.

Günəş enerjisinin istifadəsinin üstünlüyü ondadır ki, günəş qurğuları işləyən zaman parnik effekti yaranmır, havanın çirklənməsi baş vermir, istilik aşağı atmosfer qatlarına yayılmır.

Yer səthinə düşən günəş radiasiyasının miqdarı çox olan ərazilər Qarabağın cənub düzənlik hissəsi – Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan rayonlarıdır. Burada bir kvadrat metr üfüqi səthə düşən günəş radiasiyası ildə 1600-1700 kVt·st təşkil edir. Bu ərazilərin ümumi günəş enerjisi potensialı 3000-4000 meqavattdır. Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli rayonlarının ərazisində yüksək günəş enerjisi potensialına

malik ümumi sahəsi 14 427 ha olan 8 potensial ərazi seçilib. Mütəxəssislərin fikrincə, bu ərazilərdə günəş enerjisi istehsalı üçün ümumi potensial səkkiz müxtəlif ərazidə 14,4 min hektardan çox sahədə 7200 meqavatdan çox qiymətləndirilir.

Azərbaycanın təbii iqlim şəraiti günəş enerjisindən istifadə etməklə elektrik və istilik enerjisinin istehsalını artırmağa geniş imkanlar açır. Belə ki, Azərbaycanda günəş şüalanmasının davamiyyəti 2400-3200 saata qədər müşahidə olunur. Həmçinin Azərbaycanda ildə 300 günəşli günün olmasını nəzərə alsaq, demək olar, bu regionda günəş energetikasının inkişafı daha perspektivlidir. Bir günəş paneli 1 kilovat-saat enerji istehsal edir. Azərbaycanda isə nəzərə alsaq ki, bir ev gündə ortalama 8-10 kilovat-saat enerji sərf edir, azı 5 ədəd 250 vattlıq günəş paneli lazımdır. Bir evin günəş enerjisini istehsal edən avadanlıqla təhciz olunması evin enerji işlətmə gücündən asılıdır.

Kəlbəcər-Laçın iqtisadi-coğrafi rayonunun nəqliyyatı - Murovdağ silsiləsi və ona paralel istiqamətdə uzanan digər dağ silsilələri Kəlbəcər-Laçının Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonu ilə nəqliyyat-iqtisadi əlaqələr qurmasına çox mane olur. Şərq istiqamətində isə çay dərələri boyu çətin relyef şəraitində çəkilən şose və torpaq yolları Qarabağ və Kür-Araz ovalığındakı rayonlarla əlaqə saxlamağa imkan verir. Cənubda dəmir və avtomobil yolları vasitəsilə Aran iqtisadi-coğrafi rayonu ilə əlaqə yaradılmışdır.

Kəlbəcər-Laçını digər iqtisadi-coğrafi rayonlarla birləşdirən nəqliyyat yolları Kəlbəcər– Bərdə – Yevlax, Kəlbəcər – Murov keçidi– Gəncə, Laçın, Şuşa –Yevlax avtomobil yolları, Mincivan – Bakı dəmir yolu xəttidir.

Kəlbəcər yolunun inşasına Göygöl rayonunun Toğanalı kəndindən start verilib. Yol Kəlbəcər-İstisu və Kəlbəcər-Laçın istiqamətlərinə kimi uzanacaq. Yolun uzunluğu, təxminən, 190 km-ə yaxın olacaq. “Əlavə olaraq layihə işləndikcə avtomobil yolunun uzunluğu dəyişə bilər. Təqribi desək, yolun Toğanalı-Kəlbəcər istiqamətində olan hissəsinin uzunluğu 74 km olması nəzərdə tutulur. 28 km Kəlbəcər-İstisu istiqamətinə, 87 km Kəlbəcər- Laçın istiqamətinə düşür. Layihənin ilk 4,5 km hissəsi Toğanalı kəndinin içərisindən keçir”(2).

Layihənin 7, 10 və 13-cü kilometrliyində mövcud çay körpüləri yerləşir. Onlar yararsız vəziyyətdə olduğu üçün yeni körpülərin layihəsinin hazırlanması və tikintisinə dair işlərin də paralel olaraq həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Avtobuslarda olduğu kimi, qatarların damlarında günəş panelləri quraşdırıla bilər. Burada lazımi sayda batareyanı yerləşdirmək üçün kifayət qədər yer var. İkincisi, alternativ mənbələrdən istifadə edərək dəmir yol xətlərinin elektrik enerjisi ilə təmin edilməsi məsələsi də hazırda aktuallaşır. Elektrik enerjisinin verilişi qismən və ya bütövlüklə dəmir yolu xətləri boyunca günəş panellərinin quraşdırılması ilə mümkün olur. Yollarda işıqlanma sistemi və buzlu yollardakı istilik sistemi günəş enerjisi vasitəsilə olacaq. Yollara nəzarət isə yollarda yerləşən radioelektron detektorlar buradakı vəziyyət barədə məlumat toplayıb mərkəzi serverə göndərir. Detektorlar hər dəqiqə yollardakı 3 parametri ölçür: avtomobillərin sayını, hərəkət sürətini və hərəkət intensivliyini.

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatının tədricən ekstensiv inkişafdan uzaqlaşaraq intensiv inkişafa keçib. Aqrar sahənin mövcud potensialı və ixrac imkanları nəzərə alınaraq

son illər bu sahənin inkişafına dövlət dəstəyi xeyli artmış, kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində bir sıra stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, fermerlərə güzəştli kreditlər ayrılır, “Aqrolizing” tərəfindən gətirilən texnika əlverişli şərtlərlə sahibkarlara icarəyə verilir, aqrar sahədə istehsalçı marağını artırmaq məqsədi ilə gübrələr və yanacaq da son dərəcə əlverişli şərtlərlə fermerlərə paylanılır. Bununla yanaşı, uzun illərdir ki, fermerlər torpaq vergisi istisna olmaqla bütün digər vergilərdən azad olunublar.

Bununla yanaşı, taxıl və dənli bitkilərin yığım anında və ya yığımdan sonra keyfiyyətini ölçən və nəticələrə uyğun olaraq dənli bitkilərin hansı təyinat üzrə istifadə olunacağını əvvəlcədən müəyyən edən avadanlıqların istehsalçısı olan “Pertin Instruments” (İsveç) və “Wile” (Finlandiya) şirkətləri ilə uğurlu əməkdaşlıq davam edir (3).

Həmçinin müxtəlif ölçüyə və gücə malik taxıl və dənli bitki əkən, torpağı əkinə hazır edən aqreqatlar (Özduman), tarla və bağlar üçün dərman çiləyici qoşqular (Öntar), gübrə daşıma tutumu fərqli olan tək və cüt diskli gübrəsəpənlər (Axano), kartof yatağını hazırlayan, kartof əkən, kartofun alaq otlarını təmizləyən və toxa vuran, kartof yığan aqreqatlar (Yığıtsan), sarımsaq əkənlər (SeCa), yem qarışdırıcı, yem doğrayıcı, qatı və maye gübrə səpən qoşqular (Kenmaks), heç bir qoşquya və elektrik təminatına ehtiyac olmadan sulama aparıcı və hərəkət edən sulama sistemləri (Yüzüak), torpaq üstü damlama sulama sistemləri (İrritec), müxtəlif ölçü və təyinatlı kotanlar (Aktaş Makina) və s. daxildir.

Son illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinə ayrılan kreditlərin həcmi davamlı şəkildə artmışdır. Belə ki, Mərkəzi Bankın məlumatlarına əsasən bu sahəyə kredit qoyuluşu 2005-ci ildə 97,6 milyon manat olduğu halda, 2015-ci ildə bu göstərici 508,1 milyon manat təşkil etmişdir. 2005– 2015-ci illər ərzində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun xətti ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinə ayrılmış güzəştli kreditlərin həcmi 18,1 dəfə artmışdır.

Mineral su mənbələrinin ümumi ehtiyatının 33%-i Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonunun payına düşür. Mineral su mənbələrinin iri yataqları olan Yuxarı və Aşağı İstisu, Turxun, Keşdək, Qoturlu (Kəlbəcər), Minkənd soyuq su tipli mineral bulağı (Laçın) və s. müalicəvi əhəmiyyətə malikdir. Bu bulaqların potensial ehtiyatı, yerləşdiyi ərazinin təbiətinin cəlbədiciliyi kurort-müalicə kompleksinin yaradılması üçün əlverişli təbii amillərdir. Əlverişli qaz və kimyəvi tərkibinə, yüksək temperaturuna, böyük təbii ehtiyatlarına görə xüsusilə fərqlənir. Onun suları ilə insanın həm xarici, həm də daxili xəstəliklərini müalicə etmək mümkündür. İstisu bulağı üstündə 80-ci illərdə iri kurort və mineral sudoldurma zavodu tikilib. Həmin zavod sutkada 800 min litr su istehsal edirdi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <https://www.kalbajar.com>
2. <https://sia.az>
3. <https://www.e-huquq.az>